

ROCZNIK TOMISTYCZNY
12 (2023) 1

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 1

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHES JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 1

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzuski (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Natalia Herold (internet), Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Michał Zembrzuski, Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Janusz Węgrzecki, Antoni B. Stępień, Arkady Rzegocki, Jerzy Nitychoruk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Piotr Jaroszyński, Pavol Dancák, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Marcin Trepczyński, Antoni B. Stępień, Marek Prokop, Tomasz Pawlikowski, Mikołaj Krasnodębski, Marcin Karas, Andrzej Jonkisz, Piotr Jaroszyński, Grzegorz Hołub, Paul J. Cornish, Imelda Chłodna-Błach, Marcin Bukała, Henryk Anzulewicz.

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Ewa A. Pichola, Joanna Pyłat, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, Iwona Bartnicka (j. francuski), Adam M. Filipowicz, Michał Zembrzuski (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Małgorzata Biegańska-Bartosiak

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2023

ISSN 2300-1976

Unikalny numer identyfikacyjny – 493506

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów POLSKA

www.roczniktomistyczny.pl

e-mail: redakcja@roczniktomistyczny.pl

**Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego**

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Druk i oprawa: Sowa Sp. z o.o., ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno
www.sowadruk.pl

Spis treści

Od Redakcji (Michał Zembrzuski)	9
Miejsce filozofii w zespole nauk Z Antonim B. Stępnem rozmawia Artur Andrzejuk.....	11

Rozprawy i artykuły

Artur Andrzejuk Teologia Tomasza z Akwinu. Specyfika głównych zagadnień	17
Marcin Karas Middle Ages and Renaissance Reconciled in the Philosophical Thought of Nicolaus Copernicus.....	31
Izabella Andrzejuk Konstanty Michalski (1879-1947) and His Philosophy of History	47
Agnieszka Gonddek Tomaszowa koncepcja miłości w ujęciu ojca Feliksa Wojciecha Bednarskiego OP.....	63
Michał Zembrzuski Tomaszowe rozumienie wiary jako aktu intelektu i kwestia intelektualności treści wiary (<i>intellectus fidei</i>).....	87
Paweł Lesiński, Małgorzata Łuszczzyńska Dobro wspólne w refleksji św. Tomasza z Akwinu a społeczne związanie własności prywatnej w art. 14 ust. 2 niemieckiej ustawy zasadniczej.....	107
Magdalena Płotka Afektywna droga do Boga w ujęciu Bonawentury	127
Tomasz Ł. Stanowski Wątki tomistyczne w filozofii Józefa Gołuchowskiego	139
Izabella Andrzejuk Zagadnienie wychowania w antropologii Konstantego Michalskiego	159
Anton Adam Miejsce filozofii w teologii Wincentego Granata.....	171
Bożena Listkowska Etyka komunikacji w miłości. Studium przypadku bohaterów <i>Ciemnej nocy miłości</i> Mieczysława Gogacza	191
Marian Szymonik Filozofia jako nauka kontemplująca i wyjaśniająca byt – znaczenie tomizmu w wyjaśnianiu faktu religii.....	205
Tomasz Pawlikowski Identyfikacja pryncypiów i separacja metafizyczna w procesie poznania bytu jako bytu	233
Michał Ziółkowski Substancje oddzielone i postczłowiek. Próba konfrontacji myśli Akwinaty z doktryną współczesnego transhumanizmu	249
Artur Andrzejuk Thomistic Theory of Personal Relations	267

Edycje i tłumaczenia

Paweł Borkowski Encyklika <i>Rerum omnium perturbationem</i> Piusa XI – wstęp do przekładu.....	279
Ojciec święty Pius XI Encyklika <i>Rerum omnium perturbationem</i>	283

Sprawozdania i recenzje

Natalia Herold Sprawozdanie z działalności Naukowego Towarzystwa Tomistycznego w roku akademickim 2022/2023	297
Michał Zembrzuski Sprawozdanie z Sympozjum Tomistycznego w Łomży 8 marca 2023	303
Tomasz Ł. Stanowski <i>Semper vivus</i> . Filozofia Józefa Gołuchowskiego z okresu wileńskiego w artykułach litewskiej badaczki Rūty Marij Vabalaitė	307
Karolina Sienkiewicz Filozofia w szkole: wczoraj, dziś, jutro. Recenzja: Agnieszka Gondek, <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej, Warszawa 2022</i>	319
Artur Andrzejuk Uwagi o bycie i istnieniu. Na marginesie przekładu książki Étienne Gilsona <i>Constantes philosophiques de l'être</i> . Recenzja: Étienne Gilson, <i>Filozoficzne stałe bytu</i> , tłum. M. Morek, Warszawa 2022.	325
Maciej Nowak Recenzja: Michał Chaberek, <i>Święty Tomasz z Akwinu a ewolucja</i> , Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2019	337
Konstanty Milancej Recenzja: Piotr Moskal, <i>Metafizyka dla studentów teologii</i> , Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2022	347
Jan Pociąg Recenzja: Marcin Karas, <i>Filozofia i kultura w czasach przełomu. Studia i materiały z badań historyzoficznych</i> , Kraków 2023	349

Polemiki i dyskusje

Peter A. Redpath Small Mistakes in the Beginning: Stanley L. Jaki: Arch-Defender of Christian Civilization of Freedom, and Somewhat Unwitting Obstacle to It?: An American/ Gilsonian Perspective	357
Nota o Autorach.....	365

Table of Contents

Editorial (Michał Zembrzuski).....	9
The place of philosophy among other sciences Artur Andrzejuk's interview with Antoni B. Stępień.....	11

Dissertations and articles

Artur Andrzejuk Theology of Thomas Aquinas. Characteristics of Main Issues.....	17
Marcin Karas Middle Ages and Renaissance Reconciled in the Philosophical Thought of Nicolaus Copernicus.....	31
Izabella Andrzejuk Konstanty Michalski (1879-1947) and His Philosophy of History.....	47
Agnieszka Gondek Thomas's Concept of Love from the Perspective of Father Feliks Wojciech Bednarski OP.....	63
Michał Zembrzuski The Faith as an Act of the Intellect and the Issue of the Intellectuality of the Content of Faith (<i>intellectus fidei</i>) in Thomas Aquinas's Thought.....	87
Paweł Lesiński, Małgorzata Łuszczynska The Thomas Aquinas's idea of common good in relation with private property's social obligation in the art. 14 p. 2 of German basic law.....	107
Magdalena Płotka The affective path to God according to Bonaventure.....	127
Tomasz Ł. Stanowski Thomistic threads in the philosophy of Joseph Goluchowski.....	139
Izabella Andrzejuk The problem of upbringing in anthropology of Konstanty Michalski.....	159
Anton Adam Place of Philosophy in Theology of Wincenty Granat.....	171
Bożena Listkowska The Ethics of Communication in Love. A Case Study of the Characters of Mieczysław Gogacz's <i>Dark Night of Love</i>	191
Marian Szymonik Philosophy as a science that contemplates and explains the ens – the importance of thomism in explaining the fact of religion.....	205
Tomasz Pawlikowski Identification of Principles and the Metaphysical Separation in the Cognition of Being.....	233
Michał Ziółkowski Separate Substances and the Post-Human. An Attempt to Confront Aquinas' Thought with the Doctrine of Contemporary Transhumanism.....	249
Artur Andrzejuk Thomistic Theory of Personal Relations.....	267

Editions and Translations

Paweł Borkowski Encyclical of Pius XI <i>Rerum omnium perturbationem</i> – introduction to translation.....	279
Holy Father Pius XI Encyclical <i>Rerum omnium perturbationem</i>	283

Reports and Reviews

Natalia Herold Report on the activities of the Scientific Thomistic Society in the academic year 2022/2023	297
Michał Zembrzuski Report from the Thomistic Symposium in Łomża on March 8, 2023	303
Tomasz Ł. Stanowski <i>Semper vivus</i> . The philosophy of Joseph Goluchowski from the Vilnius period in the articles of the Lithuanian researcher Rūta Marija Vabalaitė.....	307
Karolina Sienkiewicz Philosophy at school: yesterday, today, tomorrow Review: Agnieszka Gondek, <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej, Warszawa 2022</i>	319
Artur Andrzejuk Notes on being and existence. On the margin of the translation of Étienne Gilson's book <i>Constantes philosophiques de l'être</i> . Review: Étienne Gilson, <i>Filozoficzne stałe bytu</i> , trans. M. Morek, Warszawa 2022.....	325
Maciej Nowak Review: Michał Chaberek, <i>Święty Tomasz z Akwinu a ewolucja</i> , Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2019	337
Konstanty Milancej Review: Piotr Moskal, <i>Metafizyka dla studentów teologii</i> , Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2022	347
Jan Pociąg Review: Marcin Karas, <i>Filozofia i kultura w czasach przełomu. Studia i materiały z badań historyzoficznych</i> , Kraków 2023	349

Controversy and discussions

Peter A. Redpath Small Mistakes in the Beginning: Stanley L. Jaki: Arch-Defender of Christian Civilization of Freedom, and Somewhat Unwitting Obstacle to It?: An American/ Gilsonian Perspective	357
Note about authors.....	365

Miejsce filozofii w teologii Wincentego Granata

Słowa kluczowe: filozofia, teologia, tomizm, personalizm, Wincenty Granat, Sobór Watykański II

Ksiądz Wincenty Granat należy do grona czołowych postaci w dziejach diecezji sandomierskiej i Polski. Urodził się ponad sto lat temu, a po przyjęciu święceń kapłańskich w 1924 roku i studiach filozoficzno-teologicznych na Gregorianum w Rzymie był kolejno: prefektem szkół średnich w Radomiu, profesorem Wyższego Seminarium Du-

chownego w Sandomierzu, profesorem i rektorem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego¹. Jest on uważany za wybitnego uczonego w dziedzinie teologii i filozofii, formatora całego pokolenia polskich teologów, zwłaszcza w okresie pracy na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim². Ksiądz Granat jest autorem 9 tomów *Dogmatyki katolickiej* a po So-

Ks. prof. Th. Dr Anton Adam, kapłan diecezji bańsko-bystrzyckiej, wykładowca Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie, Wydział Teologii Rzymskokatolickiej im. Cyryla i Metodego, Katedra Teologii Dogmatycznej.

¹ S. Kowalczyk, *Osoba i twórczość Sługi Bożego przesłaniem dla współczesnych*, w: (red.) Z. Janiec, *Paśsonat miłości Boga i człowieka*, Sandomierz 2015, s. 39.

² Kiedy próbowałem sprecyzować temat mojej pracy doktorskiej, w poszukiwaniach pomógł mi mój promotor, profesor Stanisław Celestyn Napiórkowski OFMConv., który powiedział: „Mamy teologa, o którym mówi się, że jest personalistą. Doktryna łaski zajmuje ważne miejsce w jego teologii. Z jednej strony, jego scholastyczna koncepcja jest podkreślona w doktrynie łaski, a z drugiej o tej samej doktrynie mówi się jako o personalistycznej po Soborze Watykańskim II. Byłoby interesujące odkryć, gdzie leży różnica w doktrynie przed i po Soborze Watykańskim II”. Z tego

borze Watykańskim II dwutomowego dzieła *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie*. 12 czerwca 1995 roku Kościół sandomierski rozpoczął dochodzenie beatyfikacyjne w sprawie wyniesienia do chwały ołtarzy zmarłego w opinii świętości ks. Wincentego Granata, który żył prawdą w miłości zgodnie z tym, co powiedział Apostoł Narodów – św. Paweł: „żyjąc prawdziwie w miłości, sprawy, by wszystko rosło ku Temu, który jest Głową – ku Chrystusowi” (Ef 4,15).

Okres posoborowy w myśli teologicznej jest coraz bardziej zorientowany na koncepcje personalistyczne i w szczególności sposób kształtuje antropologię chrześcijańską. Współczesna polska myśl antropologiczna ma co najmniej kilku wybitnych przedstawicieli tego prądu. Jednym z nich był znakomity lubelski personalista i teolog Wincenty Granat³. „Tym, co wyróżnia Granata, jest próba harmonijnego łączenia filozofii i teologii w celu przybliżenia współczesnego człowieka do prawdy o nim samym, najpełniej wyrażonej w Osobie Jezusa Chrystusa. Zarówno poznanie o charakterze filozoficznym, jak i poznanie teologiczne, opierające się na objawieniu, stykają się w fenomenie osoby ludzkiej. Na tym założeniu Granat buduje swoją nowatorską koncepcję humanizmu chrześcijańskiego, która stanowi istotną alternatywę, a niekiedy cenne

uzupełnienie wielu innych, współczesnych nurtów humanistycznych⁴. Humanizm jest definiowany jako ruch filozoficzny, w którym centralne miejsce zajmuje człowiek w świecie i koncentruje się na kwestiach ludzkiej egzystencji. Zmiany cywilizacyjne i kulturowe w społeczeństwie mają ogromny wpływ na samą koncepcję humanizmu. Obecnie kwestia humanizmu jest aktualna ze względu na rozwój postmodernistycznej kultury opartej na nauce i technologii. Obecny nurt humanizmu, tj. transhumanizm dąży do zrozumienia człowieka i przyczynia się do jego rozwoju poprzez osiągnięcia nauki i techniki.

To człowiek-osoba zasługuje na największą uwagę w dziele stworzenia. Granat – nazywany *Doctor humanus* – starał się słuchać człowieka, zwracać na niego uwagę i uczyć się doceniać jego wartość. W teologii preferował problematykę człowieka i dążył do pogłębienia wiedzy o jego naturze, powołaniu, kierunku życia i celu. Człowiek jest otwarty na świat, ale także na Boga. Z tego powodu był również otwarty na dialog filozoficzny i teologiczny, w którym wprowadził odszedł od teologii scholastycznej w zaabsorbowaniu *Summą* „Anielskiego Nauczyciela”, aby ostatecznie ukierunkować się na chrześcijański humanizm i antropologię z naciskiem na przesłanki personalistyczne.

powodu w drugiej części mojej prezentacji zajmę się również tematem łaski w teologii Wincentego Granata, ponieważ uważam tę kwestię za właściwą, aby ostatecznie dojść do zrozumienia miejsca filozofii w teologii Granata.

³ Por. M. Kosche, *Zarys personalizmu integralnego Wincentego Granata*, „Teologia w Polsce” 7 (2013) 2, s. 157.

⁴ J. Majkrzak, *Myśl Wincentego Granata wobec problemów współczesności*, „Filozofia Chrześcijańska” 17 (2020), s. 179.

Personalistyczny humanizm

Wincenty Granat zdawał sobie sprawę, że humanizm swoją popularność zawdzięczał pragnieniu człowieka poznania prawdy o sobie, sensu swojego istnienia. W książce *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego* pisze: „W wielkich powszechnych religiach istnieją myśli o naturze i celu człowieka; te problemy były i są przedmiotem rozważań filozoficznych i nauk przyrodniczych. Można by powiedzieć, że ludzkość, odkąd zaczęła rozmyślać nad swoim istnieniem, ciągle szukała człowieka i w jakimś stopniu go odnajdywała⁵. W przedmowie do swojej publikacji *Osoba ludzka. Próba definicji* ks. Wincenty Granat napisał: „Człowiek jest najciekawszą i najbardziej paradoksalną rzeczywistością na ziemi: zależy od przestrzeni i czasu, a jednak nad nimi panuje; pragnie uciec od siebie, bo jest zwrócony ku światu, a mimo to ciągle do siebie wraca i jest skierowany ku swemu wnętrzu; bada ustawicznie świat, a czyni to, by siebie lepiej poznać; człowiek jest istotą realną, a ciągle wybiega w światy marzeń i utopii, zetknęły się w nim skończoność i nieskończoność, materia i duch; jest on istotą społeczną, a hołduje w sobie pierwiastki anarchizmu, ceni wartości moralne i religijne, lecz niekiedy przeciwko nim buntuje się; mówi o ideałach praw-

dy i miłości, a w praktyce często hołduje fałszowi i nienawiści⁶.

Próba podjęcia kwestii człowieka opiera się na fundamentalnym pytaniu: kim jest człowiek? Personalisci – a wśród nich Granat – pytają: Kim jest człowiek jako osoba?⁷

Książk Granat wyjaśnia to w następujący sposób: „wszystkie bowiem paradoksy jego istnienia pochodzą stąd, że nie jest on rzeczą, lecz jakimś centralnym punktem odniesienia się doń całego świata. Ogólnie mówiąc, w świecie istnieją osoby oraz rzeczy, które im służą⁸. W ślad tej tezy została rozwinięta koncepcja personalizmu integralnego, stanowiąca autorską koncepcję ks. Granata, w której zasadniczą pasją jest człowiek jako osoba. Jaka zachodzi relacja między pojęciami osoby i osobowości? Książk Stanisław Kowalczyk wyjaśnił to następująco: „w rozważaniach autora czasem są one używane zamiennie, lecz w zasadzie pojęcie osoby ludzkiej uznał on za znaczeniowo i zakresowo szersze od osobowości. Pojęcie osobowości różni się od integralnej osoby tym, że wskazuje nie na całość jednostkowej natury ludzkiej, lecz na jej odrębny zakres działania. Osobowość psychiczna, etyczna i społeczna ujmują człowieka w różnych jego funkcjach i odniesieniach, lecz jest to ten sam człowiek jako osobowy podmiot⁹.

⁵ W. Granat, *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Lublin 2007, s. 11.

⁶ W. Granat, *Osoba ludzka. Próba definicji*, Sandomierz 1961, s. 5.

⁷ Por. tamże.

⁸ Tamże.

⁹ Por. D. Thel-Bieleńska, *Osoba jako podmiot wychowania w świetle koncepcji personalizmu integralnego ks. Wincentego Granata*, w: J. Kostkiewicz (red.), *Chrześcijańskie inspiracje w pedagogice*, Kraków 2011, s. 83.

Oznacza to, że poszczególne osobowości tworzą osobę. Ksiądz Krzysztof Guzowski wyjaśnia, że „Granat dla uporządkowania terminologii proponuje odróżnianie pojęć «osoby» i «osobowości». Osoba stanowi podstawę metafizyczną jedności wszystkich cech stanowiących byt człowieka, i nie może być utożsamiona ani z jaźnią, ani z wolą, ani też z ciałem czy charakterem społecznym człowieka. Jego zdaniem psychologia, etyka i socjologia – jako nauki empiryczne – docierają przy pomocy sobie właściwych metod jedynie do opisu osobowości. Opisują więc kolejno: «osobowość psychiczną», «osobowość etyczną» i «osobowość społeczną». «Osobowość» oznacza fundamentalne cechy działaniowe osoby, na których koncentruje się każda z dziedzin: świadomość «ja», wolność w relacji do wartości, relacyjność i byt społeczny osoby. Granat jednak pokazuje, że osoba jest podstawą metafizyczną tych wielkości, jest tajemnicą, która się ujawnia (objawia) w dynamice każdej osoby na drodze jej samorealizacji i tworzenia kultury”¹⁰. Jakub Majchrzak w swoim artykule *Mysł Wincentego Granata wobec problemów współczesności* pisze: „Wincenty Granat (1900–1979) jest zaliczany do grona polskich prekursorów personalizmu”¹¹. Mimo że jego dorobek naukowy jest niezwykle imponujący i liczy

ponad 330 pozycji bibliograficznych¹², i jest związany z Lublinem oraz Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, profesor jest postacią właściwie szerzej nieznaną, nawet w kręgach filozoficznych. Niewykluczone, że zdecydowała o tym kwestia niezbyt popularnej w czasach jego aktywności naukowej tematyki teologiczno-filozoficznej personalizmu. Być może jego rolą – jak na prekursora przystało – było przygotowanie gruntu, również naukowego, dla późniejszego nauczania Jana Pawła II, który w wielu aspektach pozostawał pod wyraźnym wpływem myśli Granata”¹³.

„Personalizm opiera się na biblijnej wizji człowieka i jest jedynym z istniejących systemów antropologicznych (...), czyli patrzy na człowieka w sposób całościowy i realistyczny, a jednocześnie uwzględnia wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania jego rozwoju. Personalizm to intelektualna próba opisanie i respektowania całej rzeczywistości człowieka”¹⁴.

Mozna powiedzieć, że lubelski teolog był zafascynowany koncepcją personalistyczną, a jego praca naukowa po Soborze Watykańskim II nabrała nowego wymiaru. W tym miejscu chcę szczególnie podkreślić, że Wincenty Granat w pełni identyfikował się z doktryną Soboru Watykańskiego II, a dokumenty soborowe znajdują miejsce

¹⁰ K. Guzowski, *Personalizm polski na tle personalizmu europejskiego*, w: (red.) M. Rusecki, *Personalizm polski*, Lublin 2008 s. 441-468.

¹¹ Por. K. Guzowski, *Aneks*, w: J.M. Burgos, *Personalizm. Autorzy i tematy nowej filozofii*, tłum. K. Koprowski, Warszawa 2010, s. 187.

¹² Por. H.I. Szumił, *Profesor i Mistrz. Sługa Boży Wincenty Granat*, Lublin 2017, s. 83.

¹³ J. Majchrzak, *Mysł Wincentego Granata wobec problemów współczesności*, s. 179.

¹⁴ M. Dziewiecki, *Wychowanie w perspektywie personalistycznej*, http://www.persona.olsztyn.opoka.org.pl/index.php?page=ref_psych/ref_psych3 [data dostępu: 11.10.2010].

w jego sformułowaniach teologicznych. Nie oznacza to jednak, że lubelski uczyony całkowicie porzucił tomizm i augustynizm, na których kształtowała się jego wiedza teologiczna podczas studiów zagranicznych¹⁵.

Na uwagę zasługuje, że Granat w swej myśli „łączył (...) dwa czołowe nurty myśli chrześcijańskiej: tomizm i augustynizm. Od św. Tomasza przejął syntetyczno-całościową koncepcję świata i człowieka, natomiast u św. Augustyna podziwiał ujmowanie osoby ludzkiej w jej dynamice życiowej, przeżywanych problemach, doświadczeniach, trudnościach, czasem dramatach egzystencjalno-społecznych. (...) Sługa Boży, wzorem św. Augustyna, w swej teodycei odkrywał Boga w człowieku: jego prawdzie, sumieniu, dążeniu do szczęścia oraz poszukiwaniu sensu życia”¹⁶. „Przeciwko klasycznej myśli Granat podnosił to, że filozofia powinna bardziej zajmować się światem osób, a nie światem rzeczy (światem substancji), a filozofia substancjalna w czystej postaci nie jest w stanie udźwignąć deskrypcji tak wielobarwnej rzeczywistości, jaką jest wewnętrzny świat czło-

wieka. Dlatego też lubelski personalista poszukiwał nowych sposobów dotarcia do misterium człowieka”¹⁷. Polski personalista zastanawiał się, w jaki sposób można adekwatnie opisać osobę ludzką ze względu na fakt, że jest ona punktem wyjścia sensu istnienia świata widzialnego. Realizację tej intencji odnajduje w podejściu personalistycznym i zwłaszcza w okresie po Soborze Watykańskim II jego myśl teologiczna zwraca się w tym kierunku. Widzi człowieka w szerokim spektrum możliwych ujęć zarówno w dziedzinie filozofii, jak i socjologii, psychologii, teologii. Takie podejście pozwala na przedstawienie integralnej definicji osoby ludzkiej. W tym kontekście polski teolog Michał Kosche mówi¹⁸: „Nie oznacza to jednak jakiegoś całkowitego zerwania Granata z myślą tomistyczną. Wręcz przeciwnie, można powiedzieć, że bardzo często odwoływał się on w swoich badaniach naukowych do św. Tomasza z Akwinu, biorąc od niego to, co uważał za cenne, i traktując go jako autorytet”¹⁹. Lubelski personalista przekraczał jednak tomizm zarówno w kierunku augustynizmu²⁰, jak też w kierunku egzystencjalizmu²¹

¹⁵ Por. C.S. Bartnik, *Filozoficzne horyzonty twórczości Wincentego Granata*, w: H.I. Szumił (red.), *Tajemnica człowieka. Wokół osoby i myśli ks. Wincentego Granata*, Lublin 1985, s. 103-108.

¹⁶ S. Kowalczyk, *Osoba i twórczość Sługi Bożego przesłaniem dla współczesnych*, w: Z. Janiec (red.), *Paśjonat miłości Boga i człowieka*, Sandomierz 2015, s. 41.

¹⁷ M. Kosche, *Zarys personalizmu integralnego Wincentego Granata*, s. 157.

¹⁸ Tamże, s. 158.

¹⁹ Jak podkreśla Krzysztof Guzowski, każdy realistyczny personalizm musi być powiązany z ontologią. Por. K. Guzowski, *Personalizm i dziedzictwo niepersonalizmu*, w: G. Barth (red.), *Ku pełni osoby w Chrystusie. Wincentego Granata personalizm integralny*, Lublin 2009, s. 10; tenże, *Co to jest personalizm?*, w: K. Guzowski, G. Barth (red.), *Współczesny fenomen osoby. W kręgu myśli personalistycznej Wincentego Granata*, Lublin 2011, s. 17-20.

²⁰ Por. S. Kowalczyk, *Integralny personalizm ks. Wincentego Granata*, w: W. Granat, *Osoba ludzka*, Lublin 2006, s. 8.

²¹ Konkluzję tę potwierdza żywe zainteresowanie Granata myślą egzystencjalistów, a szczególnie personalizmem Emmanuela Mouniera, obecne w całej jego trylogii personalistycznej oraz w arty-

i fenomenologii²². Nie przedstawia on fenomenu osoby za pomocą założeń systemowych, jak to ma miejsce u tomi-
stów, lecz praktykuje model empirycz-

no-indukcyjny, w którym zestawia opisy poszczególnych cech osoby, dochodząc w ten sposób do holistycznej definicji osoby.

Personalizm chrześcijański

W pracy *Personalizm chrześcijański – teologia osoby ludzkiej* Granat pisze: „Zdaje się, że jednym przynajmniej z kryteriów wartości obranego systemu myślowego jest sylwetka człowieka empirycznego, która w swych istotnych elementach nie ulega przekształceniu. Kiedy spotykamy się z takimi systemami, jakie są sprzeczne z faktami ludzkiego życia, to nadają się do zakwestionowania, spośród zaś niesprzecznych należy wybrać jedynie te, które stosunkowo najlepiej odpowiadają danym empirycznym; trwałość ludzkiego «ja» i wolność woli są zgodne z faktem życia duchowego w człowieku, które nie dadzą się zamknąć w ramach przestrzeni i czasu, a jednocześnie dla personalizmu są wartościowe, gdyż stanowią fundament odrębności i trwałości osobowości etycznej i psychicznej oraz godności człowieka²³. Idea personalizmu jest ważna, ponieważ „personalizm uznaje prymat ludzkiej osoby wobec wszelkich struktur życia społecznego: rodziny, narodu, państwa,

także Kościoła. One mają służyć jego dobru, respektować niezbywalną godność każdego człowieka, uznać jego prawa i regulować obowiązki²⁴. Dla Granata prawdziwa bliskość z Bogiem nie jest możliwa poza kontekstem innych osób i Kościoła; zatem i teologia prowadząca do spotkania z Bogiem zakłada najpierw spotkanie z żywym człowiekiem, którego nie może przysłonić żadna, nawet najwspanialsza idea²⁵. Personalizm chrześcijański dla Granata to wizja rzeczywistości, ukazująca centralną rolę człowieka – z woli Bożej (motyw teologiczny) i ze względu na jego wyjątkowość bytową (motyw filozoficzno-naukowy)²⁶. Swoje idee zawarł Granat głównie w trylogii: *Osoba ludzka. Próba definicji* (pierwsze wyd. Sandomierz 1961, drugie wyd. poszerzone Lublin 2006), *U podstaw humanizmu chrześcijańskiego* (pierwsze wyd. Poznań 1976, drugie wydanie z nadtytułem *Fenomen człowieka*, Lublin 2007), *Personalizm chrześcijański* (Poznań 1984).

kułach: *Elementy personalistyczne w egzystencjalizmie*, „Znak” 13 (1961); *Idea osoby w pismach Emanuela Mouniera*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2 (1959); *Integralna definicja osoby ludzkiej*, „Roczniki Filozoficzne” 2/3 (1949/1950); *Ku syntezie w definicji osoby*, „Zeszyty Naukowe KUL” 3 (1960).

²² W sposób szczególnie Granat docenia myśl Romana Ingardena (por. np. *Osoba ludzka*, s. 194n; *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Lublin 2007, s. 32-34, 393) oraz Maxa Schelera (por. np. *Osoba ludzka*, s. 27-31).

²³ W. Granat, *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*, Poznań 1985, s. 88.

²⁴ S. Kowalczyk, *Osoba i twórczość Sługi Bożego przestaniem dla współczesnych*, s. 40.

²⁵ Por. W. Granat, *Fenomen człowieka*, s. 171 n.

²⁶ K. Guzowski, *Personalizm polski na tle personalizmu europejskiego*, s. 454.

Natomiast idee humanizmu chrześcijańskiego Granat rozbudował w dwutomowej dogmatyce: *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie* (Lublin 1972–1974).

Za źródło personalizmu uznawał Granat Ewangelię, a za podstawę personalizmu chrześcijańskiego spotkanie Boga z człowiekiem naznaczone zawarciem wiecznego przymierza i owocujące stworzeniem cywilizacji. Personalizm chrześcijański wyrasta z nauki Kościoła i stanowi pogłębioną refleksję nad integralnym charakterem osoby ludzkiej. Profesor Guzowski pisze: „Ks. Granat uważał, że chrześcijaństwo jest propozycją całościowego rozumienia rzeczywistości, gdyż wyrasta z doświadczenia faktu osobowego, jakim była osoba Jezusa Chrystusa – Boga-Człowieka. Nie chciał dlatego rozdzielać teologii od filozofii. Czy to poznanie rozumowe, filozoficzne, czy poznanie teologiczne, korzystające z objawienia – oba typy poznania spotykają się w fenomenie osoby ludzkiej, która jest najdoskonalszym przejawem stworzenia, a zarazem w świetle rozumu jawi się jako byt samopoznający się i wolny, jako podmiot swoich czynów. Nie pomniejszając wartości żadnej z nauk, Granat chciał przekazać równocześnie przesłanie ludzkie i Boże, jak to czyni Ewangelia”²⁷.

Granat twierdził, że to wartości duchowe w głównej mierze decydują o rozwoju osobowym człowieka i w związku z tym wskazywał na drogę wyrzeczeń oraz zmagania z samym sobą i swoją fizycznością, by pomóc słabszym, jego zdaniem, wartościom

duchowym dojść do głosu w naturze ludzkiej. W tym kontekście stwierdza: „Wartości duchowe, choć wyższe od materialnych, są słabsze. Człowiek bowiem bardziej odczuwa to, co pod zmysły podpada i przynosi im zadowolenie. Stąd też wartości duchowe nie mają takiej bezpośredniej siły w człowieku, który chcąc się bronić przed klęską musi wiele włożyć trudu, aby wartości duchowe stały się w nim mocniejsze. [...] nie ma więc poważnego, religijnego życia bez nakładania sobie przez człowieka jakichś norm, reguł postępowania, ćwiczeń i obowiązków. Potrzebny jest zatem tu wysiłek, który nosi właśnie nazwę ascezy”²⁸.

W personalizmie lubelskiego teologa definicja osoby ma być neutralna światopoglądowo, z tego powodu nie wprowadza do niej żadnych elementów religijnych. Granat precyzuje: „Wydaje się, że wszystkie partykularne opisy osoby spełniają swą pożyteczną rolę w zakresie pedagogiki, etyki, socjologii, psychologii, ale gdy chodzi o wyjaśnienie egzystencji człowieka i utworzenie teorii personalizmu i jego licznych zastosowań, to konieczny jest opis uwzględniający byt całego człowieka w jego najbardziej charakterystycznych cechach”. Podjął próbę takiego opisu mającego być narzędziem personalizmu w ogóle, a chrześcijańskiego w szczególności: „Osoba ludzka jest to jednostkowy, indywidualny, substancjalny, cielesno-duchowy podmiot zdolny działać w sposób rozumny, dobrowolny, moralny i społeczny, w celu harmonijnego

²⁷ Tamże.

²⁸ W. Granat, *Wybór pism ks. Wincentego Granata*, (red.) H.I. Szumił, Warszawa 1984, s. 37.

ubogacania siebie i innych ludzi w zakresie kultury”²⁹.

Czesław S. Bartnik stwierdza: „Wincenty Granat nie ograniczał się wyłącznie do realizacji tomistycznej wizji rzeczywistości poprzez augustynizm. Starał się być zawsze otwarty na główne współczesne szkoły myślenia i orientacje. Recepcja ta dokonywała się jednak na ogół w oparciu o neotomizm”³⁰. W ten sposób zaktualizował również w swojej pracy doktrynę zawartą w dokumentach Soboru Watykańskiego II. Sobór ten można nazwać antropocentrycznym, ponieważ w jego dokumentach bardzo często pojawia się termin „osoba”. Jesteśmy tego szczególnie świadomi w Konstytucji *Gaudium et spes*. Personalistyczny humanizm Soboru podkreśla szczególnie chrystocentryzm, wartość i transcendencję osoby ludzkiej, wolność, autonomię i autoteleologię.

Polski personalista uzasadnia ten sposób definiowania osoby ludzkiej właśnie po to, aby rozumienie osoby ludzkiej stało się bliskie dla wszystkich. „Powyższy opis nie angażuje jeszcze żadnego poglądu na świat i może służyć za oparcie dla każdego personalizmu, w którym jest miejsce na człowieka konkretnego, ujawniającego zdolności zarówno w historii jak i w codziennym życiu”³¹.

Lubelski profesor dogmatyki podejmuje również refleksję nad osobą ludzką w kontekście koncepcji psycho-

logicznych, zajmując się analizą temperamentu i charakteru. W książce *Osoba ludzka. Próba definicji* omawia to zagadnienie w rozdziale, który nosi tytuł: *Opisy charakteru, temperamentu i osobowości w oparciu o dane psychologii*³². W tej samej pracy znajdujemy ujęcie człowieka jako osobowości psychologicznej³³. Należy podkreślić fakt, że Granat nie stronił również od filozofii marksistowskiej i szukał w niej tego, co dotyka prawdy o człowieku. Z pewnością jest to podejście krytycznego wglądu z otwartością na poszukiwanie prawdy. W przywołanej pracy podejmuje ten temat w rozdziale zatytułowanym: *Opis osoby ludzkiej w psychologii i filozofii marksistowskiej*³⁴. Przykładem na poszukiwanie prawdy z wykorzystaniem podejścia krytycznego może być poniższe stwierdzenie: „W marksistowskim pojęciu osoby zasługuje na wyróżnienie wszystko, co się odnosi do wykazania godności w ogóle pracy ludzkiej, a szczególnie pracy fizycznej, nadającej nowe wartości rzeczom materialnym; mamy tu więc ideę osobowości etycznej, która w wielu punktach zbliża się do ujęć katolickiego personalizmu, a szczególnie gdy chodzi o godność człowieka i jego pracy, obowiązki społeczne, nakaz przetwarzania świata, dążenie do sprawiedliwości społecznej. Należy również uznać, że moralność komunistyczna zawiera w sobie pierwiastki heroizmu nakazującego

²⁹ W. Granat, *Personalizm chrześcijański*, s. 69-70.

³⁰ C.S. Bartnik, *Filozoficzne horyzonty twórczości Wincentego Granata*. w: C.S. Bartnik (red.), *Tajemnica człowieka. Wokół osoby i myśli Ks. Wincentego Granata*, Lublin 1985, s. 105.

³¹ W. Granat, *Personalizm chrześcijański*, s. 70. Por. G. Barth, *Ku pełni osoby w Chrystusie*, Lublin 2009, s. 100.

³² Por. W. Granat, *Osoba ludzka*, s. 135-152.

³³ Por. tamże, s. 153-184.

³⁴ Por. tamże, s. 60-76.

poświęcać dobra indywidualne w celu osiągnięcia dobra społecznego³⁵.

Personalizm, tak jak ujmował go Wicenty Granat, ma swoje miejsce w teologii, ponieważ doskonali metody myślenia teologicznego. W tym kontekście chcemy przywołać tekst pochodzący z *Personalizmu chrześcijańskiego*: „obok metody empirycznej, obok metod stosowanych w filozofii, obok badań historycznych (...) jest ponadto chrześcijańska metoda teologiczna oparta na objawieniu Bożym, które swój szczyt osiąga w Chrystusie Panu³⁶”.

Polski teolog uważał za ważne zaszczerpiecie chrześcijańskiego humanizmu w osobie Jezusa Chrystusa i nauczał, że człowiek nie jest w stanie zrozumieć siebie i rozwijać się bez Jezusa. W tym kontekście Granat stwierdza: „W teologii dogmatycznej starałem się wiązać prawdy o Bogu, prawdy o Jezusie Chrystusie z prawdami o człowieku. (...) Zaczyna się odkrywać w człowieku wieku XX jego elementy transcendentne, głębinowe, tajemnicze, misteryjne i w ten sposób już się głosy coraz częściej odzywają, że nie zrozumiemy człowieka bez Boga³⁷”. W związku z tym poglądem kilku – zwłaszcza polskich – autorów wskazuje na bliskość myśli teologicznej Granata i Wojtyły. Przywołują oni homilię Jana Pawła II, którą

wygłosił w Warszawie³⁸, przypominając rodakom, że to Jezus Chrystus jest kluczem do zrozumienia człowieka: „Kościół przyniósł Polsce Chrystusa – to znaczy klucz do rozumienia tej wielkiej i podstawowej rzeczywistości, jaką jest człowiek. Człowieka bowiem nie można do końca zrozumieć bez Chrystusa. A raczej: człowiek nie może siebie sam do końca zrozumieć bez Chrystusa³⁹”.

Granat wyjaśniał tajemnicę wcielenia, odnosząc ją bezpośrednio do roli miłości. Przez akt wcielenia Bóg ukazuje pełnię swojej miłości do człowieka. Bóg, będąc miłośnikiem człowieka, staje się tym samym pierwszym humanistą⁴⁰. Wobec tego wcielenie nie jest rezultatem mechanicznych procesów przyrody, ale gestem woli Bożej. Poprzez akt wcielenia Chrystusa przywrócono to, co zostało utracone za sprawą grzechu pierwszych rodziców. Granat wyraźnie łączył humanizm chrześcijański z humanizmem odkupienia, wskazując, że dzięki przyjęciu ludzkiej cielesności przez Chrystusa, a następnie za sprawą ofiary na krzyżu, wszystko zostało odnowione⁴¹. Uznawał miłość za źródło i podstawę wszystkich innych wartości humanistycznych. Jego zdaniem: „Miłość jest źródłem wszystkich wartości humanistycznych, a miłość chrześcijańska pojęta autentycznie

³⁵ Tamże, s. 76.

³⁶ W. Granat, *Personalizm chrześcijański*, s. 153.

³⁷ W. Granat, *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Lublin 2007, s. 41. Por. H.I. Szumił, *Profesor i Mistrz*, s. 89-90.

³⁸ Homilia wygłoszona na placu Zwycięstwa (obecnie plac Piłsudskiego) 2 czerwca 1979 r. w ramach pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II do Polski. Powszechnie uznaje się jej historyczne znaczenie dla późniejszych przemian ustrojowych i społecznych w Polsce.

³⁹ Cyt. Za: P. Zuchniewicz, *Narodziny pokolenia JP II*, Warszawa 2007, s. 57.

⁴⁰ Por. K. Guzowski, *Nowość humanizmu chrześcijańskiego*, w: W. Granat, *Fenomen człowieka*, s. 7.

⁴¹ Por. tamże, s. 7.

nie przekreśla żadnych wartości ludzkich, nawet przeciętnych, ale podnosi je przynajmniej niekiedy do wyżyn heroizmu⁴².

Granat przypisywał ważne miejsce metodzie stosowanej w myśleniu teologicznym i był świadomy pewnych niebezpieczeństw, gdy metoda teologiczna zaczyna rościć sobie prawo do rozwiązania wszystkich problemów stojących przed człowiekiem i ludzkością. Z tego powodu postulował: „Teologia, podsuwając ogólne wskazówki przy szukaniu opisu osoby ludzkiej, musi za wszelką cenę zachować szerokość spojrzenia, powinna w swój system włączyć lub przynajmniej pozytywnie ocenić wyniki innych metod⁴³. Badania teologiczne, posługujące się środkami nauk filozoficznych, nie mogą w pełni wyjaśnić tajemnicy człowieka, wielkości osoby ludzkiej. Wiara, która opiera się na autorytecie Boga jako Najwyższej Prawdy, pozostaje nadal istotnym aspektem we wszelkich badaniach nad osobą ludzką czy w formułowaniu prawd doktryny chrześcijańskiej. Lubelski teolog stwierdza: „Metoda teologiczna może zawierać i pewne niebezpieczeństwa; z natury swej nie daje ona pełnego zrozumienia tajemnicy człowieka, a więc gdyby teolog personalista chciał rozstrzygnąć wszystkie problemy nie tylko religijno-moralne, przekraczałby na pewno uprawnienia wiary i teologii”. Michał Kosche mówi: „W duchu integralności personalistycznej Granat widział ko-

nieczność wprowadzenia namysłu nad osobą także na teren teologii. Podejmował więc refleksję nad osobą ludzką na kanwie antropologii *Imago Dei*, teocentryzmu, a szczególnie w Bosko-ludzkiej optyce osoby Chrystusa⁴⁴.

Osoba ludzka w perspektywie personalizmu chrześcijańskiego charakteryzuje się harmonią natury i łaski. Perspektywa chrześcijańska wskazuje człowiekowi w jego pełni na wzór Jezusa Chrystusa, który jest prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem. W centrum antropologii chrześcijańskiej znajduje się tajemnica Wcielenia. Należy przypomnieć, że to personalistyczne podejście, według Granata, nie neguje niczego, co ludzkie w człowieku, ponieważ Chrystus podnosi nas do życia nadprzyrodzonego. Znany aksjomat, że to, co nadprzyrodzone, zakłada to, co naturalne, ma tu również zastosowanie. Swoim podejściem polski teolog deklaruje, że w centrum antropologii chrześcijańskiej znajduje się kwestia godności osoby ludzkiej. W swoim dziele *Personalizm chrześcijański* poświęca temu zagadnieniu ósmy rozdział, zatytułowany *Godność osoby ludzkiej i chrześcijańskiej*⁴⁵. Pisał tam, że „godność każdego człowieka jest to szczególniejszy rodzaj jego bytowania na poziomie naturalnym jako osoby rozumnej i wolnej i na poziomie nadprzyrodzonym jako dziecka Bożego, jego przyjaciela i uczestnika jego absolutnego dobra⁴⁶. Jest oczywiste, że lubelski profesor w swoim teolo-

⁴² W. Granat, *Fenomen człowieka*, s. 182.

⁴³ W. Granat, *Personalizm chrześcijański*, s. 154.

⁴⁴ M. Kosche, *Zarys personalizmu integralnego Wincentego Granata*, s. 166.

⁴⁵ W. Granat, *Personalizm chrześcijański*, s. 559-587.

⁴⁶ Tamże, s. 560.

gicznym sformułowaniu godności osoby ludzkiej wraca do dokumentów Soboru Watykańskiego II, w których ojcowie soborowi wyraźnie wypowiadają się na różne tematy związane z osobą ludzką i jej godnością. Czytelnik ma zatem możliwość zapoznania się z tekstami soborowymi odnoszącymi się do tematu antropologii chrześcijańskiej, a w szczególności do godności osoby ludzkiej, na tle zarówno dwóch konstytucji o Kościele (*Lumen gentium*, *Gaudium et spes*), jak i *Deklaracji o wolności religijnej*. Osobiście chcę podkreślić fakt, że szeroko odwołuje się on również do encykliki papieża Jana XXIII, *Pacem in terris*, w której święty papież podejmuje temat godności osoby ludzkiej, zarówno na płaszczyźnie naturalnej, jak i nadprzyrodzonej. „Godność człowieka wynika także z tego, że jest on najwyższym stworzeniem na ziemi; ma możliwość uczestniczenia w wartości innych osób (choćby poprzez kulturę); jest integralnym podmiotem zawartych w nim osobowości: psychicznej, etycznej i społecznej; jest władny do poszukiwania

prawdy i tworzenia kultury. Godność w personalizmie Granata suponuje obok praw także obowiązki z niej wynikające i mające ją zabezpieczyć⁴⁷. Najbardziej charakterystyczny rys personalizmu „osoby chrześcijańskiej” stanowi jej całkowite odniesienie do Chrystusa⁴⁸. W Chrystusie krzyżują się drogi Boga i człowieka. Jest to szczególnie, osobowe „miejsce”, w którym spotykają się i jednoczą w jednej osobie antropocentryzm i teocentryzm⁴⁹. Jak pisał Granat, droga ku nieskończonemu Bogu jest zarazem drogą ku pełni ludzkiego bytu⁵⁰. Wacław Hryniewicz zauważa, iż perspektywą personalistyczną przepojona jest nie tylko antropologia teologiczna Granata, lecz także cała jego teologia. Tak mocne podkreślenie osoby, jako primarnej kategorii, doprowadziło wielu komentatorów do wniosku, że w personalizmie Granata można mówić nawet o tzw. kategorii „przyczynowości osobowej”, która jest jakimś horyzontem metodologicznym, rozpostartym nad całą jego myślą personalistyczną⁵¹.

Teologia w kontekście metody scholastycznej

Wojciech Skóra w artykule *Tomizm tradycyjny a drogi św. Tomasza z Akwinu*, przedstawia tomizm w następujący sposób: „Tomizm tradycyjny w swych

badaniach wyraźnie akcentuje treści pojęciowe bytu. Tomiści tego kierunku na pierwszym miejscu zajmują się istotą rzeczy. W problematyce istnienia

⁴⁷ M. Kosche, *Zarys personalizmu integralnego Wincentego Granata*, s. 168.

⁴⁸ Por. W. Granat, *Personalizm chrześcijański*, s. 521.

⁴⁹ Por. M. Brzeziński, „Spotkanie” Boga i człowieka w Chrystusie drogą do odkrycia tajemnicy osoby ludzkiej w personalistycznej myśli ks. Wincentego Granata, w: *Współczesny fenomen osoby. W kręgu myśli personalistycznej Wincentego Granata*, s. 215.

⁵⁰ Por. W. Granat, *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie*, s. 384.

⁵¹ Por. W. Hryniewicz, *Ku integralnej ontologii osoby ludzkiej*, s. 365-368; G. Barth, *Ku pełni osoby w Chrystusie*, s. 171-175.

Boga dążą do wyjaśniania pięciu dróg św. Tomasza, do lepszego ich zrozumienia i prawie powszechnie bronią ich wartości. Omawiają też inne argumenty za istnieniem Boga. Opowiadają się za autonomią teodycei. Obok nazwy «teodycea» występują też inne nazwy: «teologia racjonalna», «teologia naturalna», dzisiaj często używa się nazwy «filozofia Boga»⁵².

W swoim podręczniku teodycei Wincenty Granat starał się ogarnąć całość problematyki teodycealnej⁵³. Opowiada się w nim za teodyceą jako odrębną dyscypliną filozoficzną, związaną jednak z metafizyką, łącząc przy tym filozofię Tomasza z Akwinu z elementami innych orientacji filozoficznych⁵⁴. Sam termin „teodycea” precyzuje. Niekiedy bowiem nazywa się teodyceę teologią racjonalną, ponieważ opiera się ona na zasadach rozumowych, w odróżnieniu od teologii nadprzyrodzonej, opartej na wierze; termin „racjonalna” w tym wypadku trzeba rozumieć w sensie niewykluczającym obserwacji i doświadczeń (wewnętrznych i zewnętrznych), albowiem dla teodycei stanowią one punkt wyjścia. Używamy również terminu teologia naturalna w celu, aby jej przedmiot odróżnić od teologii, w której założenia (zdania objawione) przyjmujemy za pomocą aktu wiary, gdzie czynnikiem nieodzownym do przyjęcia prawdy jest łaska Boża. „Teologia natu-

ralna” jest synonimem nazwy „teologia racjonalna”. Określenie przedmiotowe teodycei u Granata jest następujące: „Teodycea jest nauką o istnieniu Boga i Jego naturze, opartą na faktach poznanych przez obserwację, a wyjaśnianych w świetle zasad naszego rozumu (np. zasady racji dostatecznej)”⁵⁵. Do podstawowych zasad rozumu stosowanych w ramach uprawiania teodycei Granat zalicza: zasadę tożsamości, niesprzeczności, wyłączonego środka, racji dostatecznej, przyczynowości i zmiany⁵⁶.

Wojciech Skóra charakteryzuje model teodycei Granata następująco: 1) Granat zaproponował humanistyczny model teodycei, tworząc swoją wizję w szerokim kontekście doktrynalnym; 2) dowodzenie istnienia Boga nie ogranicza się tylko do pięciu dróg św. Tomasza. Granat poszerza argumentację na rzecz istnienia Boga sięgając po dowody z nauk przyrodniczych, z antropologii i argumentacji humanistycznej; 3) przyjmuje humanistyczny model teodycei ukazując problematykę Boga w całej kulturze, w różnych naukach, w działalności i twórczości uczonych, niekoniernie filozofów; 4) teodycea Granata jest zarazem pluralistyczna, racjonalno-intuicyjna, realistyczno-metafizyczna, tomistyczna i równocześnie w pewnej mierze augustyńska, antropologiczna, egzystencjalna a w wielu wypadkach teologizująca⁵⁷.

⁵² W. Skóra, *Tomizm tradycyjny a drogi św. Tomasza z Akwinu*, „Studia Paradyskie” 11 (2001), s. 201.

⁵³ W. Granat, *Teodycea. Istnienie Boga i Jego natura*, Poznań 1960.

⁵⁴ Por. W. Skóra, *Tomizm tradycyjny a drogi św. Tomasza z Akwinu*, s. 202.

⁵⁵ W. Granat, *Teodycea*, s. 30-31.

⁵⁶ Por. W. Skóra, *Tomizm tradycyjny a drogi św. Tomasza z Akwinu*, s. 204.

⁵⁷ S. Kowalczyk, *Profil teodycei w interpretacji ks. Wincentego Granata*, „Studia Sandomierskie” 2 (1981), s. 59.

Teologia łaski w ujęciu Wincentego Granata

Wincenty Granat jest teologiem bliskim tomistycznej koncepcji teologii, ale jednocześnie w okresie posoborowym wskazywany jest przede wszystkim jako personalista. Korzystamy z tematu łaski w teologii Granata, aby na jej tle ukazać przemianę scholastycznego teologa w teologa, który – słusznie – uważany jest za jednego z czołowych przedstawicieli polskiego personalizmu. Pytanie brzmi: W jaki sposób doktryna łaski w teologii Granata przed Soborem Watykańskim II różni się od doktryny łaski po Soborze Watykańskim II?

Granat jest autorem kilku prac, w których podejmuje temat łaski. Sposób teologicznego myślenia o późniejszej koncepcji łaski można odnaleźć w pracy sprzed Soboru Watykańskiego II zatytułowanej *O łasce Bożej udzielanej przez Chrystusa Odkupiciela* z 1959 roku⁵⁸, *Syntezie* z 1964 roku oraz pracy *Dogmatyka katolicka – synteza* z 1967 roku⁵⁹. *Synteza* z 1967 roku jest uzupełniona o aktualne sformułowania teologiczne, które wyłoniły się z dokumentów soborowych. Granat w przedmowie do drugiego wydania stwierdza: „Wznowienie IX tomu *Dogmatyki katolickiej* pt. *Synteza* okazało się konieczne nie tylko ze względu na szybkie wyczerpanie wydania pierwszego, lecz przede wszystkim z racji ukazania się od tego czasu licznych dokumentów Soboru Watykańskiego II, który naświetlił

wiele problemów teologicznych. W wydaniu niniejszym dokonano licznych uzupełnień w oparciu głównie o *Konstytucję dogmatyczną o Kościele, Konstytucję duszpasterską o Kościele w świecie współczesnym, Konstytucję o świętej liturgii, Konstytucję dogmatyczną o Bożym objawieniu*; uwzględniono również pozostałe deklaracje i dekryty wydane przez Sobór”⁶⁰.

Wśród publikacji Granata po Soborze Watykańskim II należy zwrócić uwagę na pracę *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie* (t. 1 z 1972⁶¹ i t. 2 z 1974⁶²). Jak wspomniano, nasz autor uzasadnia drugie wydanie *Syntezy* z 1967 roku tym, że po Soborze Watykańskim II pojawiły się nowe dokumenty, które pragnie uwzględnić w swojej pracy teologicznej. Są to bowiem dokumenty Magisterium Kościoła, które zwracają uwagę zarówno na odkupieńcze dzieło Jezusa Chrystusa, jak i na samego człowieka. W drugiej *syntezie* możemy zauważyć, że Granat poświęca wiele miejsca antropologii chrześcijańskiej, wedle której człowiek nadaje sens swojemu życiu i misji w świecie w komunii z Chrystusem. Granat tu już wyraźnie sytuuje doktrynę łaski w duchu chrześcijańskiego personalizmu, podkreśla, że łaska jest łaską związaną z miłosierdziem, choć pojęcie łaski jest szersze niż pojęcie miłosierdzia, ponieważ łaska jest darmo danym darem, który

⁵⁸ W. Granat, *O łasce Bożej udzielanej przez Chrystusa Odkupiciela*, Lublin 1959.

⁵⁹ W. Granat, *Dogmatyka katolicka. Synteza*, Lublin 1967.

⁶⁰ Tamże, s. 5.

⁶¹ W. Granat, *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie*, tom I, Lublin 1972.

⁶² W. Granat, *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie*, tom II, Lublin 1974.

człowiek otrzymuje od Boga, dawcy wszelkiego dobra, ale wyłącznie dzięki pośrednictwu jedynego Pośrednika – Jezusa Chrystusa.

We wcześniejszych tekstach naszego autora (1933–1951) podkreślana jest łaska, która daje człowiekowi udział w życiu nadprzyrodzonym i osiągnięcie wiecznego celu. Jest ona darem Bożym, w taki sposób Stwórca zbliża się do swego stworzenia – człowieka, aby podnieść go do godności, którą miłość Boża przywraca człowiekowi w grzechu przez dzieło odkupienia dokonane przez Chrystusa. W książce *Głód łaski* Granat stwierdza: „Wszystkie teoretyczne prawdy katolicyzmu mają za główny przedmiot fakt zbliżenia się Boga w Chrystusie i przez Chrystusa do człowieka, a drugim faktem jest: marsz ludzkości w kierunku wiecznej predestynacji – i to są drogi łaski”⁶³. Łaska, według Granata, jest rzeczywistością miłości Bożej, która uczestniczy w zachowaniu wolności w tym samym czasie, w którym uczestniczy i zachowuje ludzką godność⁶⁴. Naszemu autorowi chodzi nie tylko o łaskę teologiczną, ale także o korzystanie z niej w życiu praktycznym, co podkreśla szczególnie w pracy pedagogicznej i wychowawczej. Kiedy Granat mówi o wychowaniu chrześcijańskim, przypomina łaskę Odkupiciela, która jest niezbędna do życia. Konieczne jest zatem czerpanie za pomocą środków nadprzyrodzonych

w kształtowaniu charakteru człowieka⁶⁵. W tym kontekście Granat odwołuje się również do encykliki papieża Piusa XI *O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży*⁶⁶ i używa terminu „dynamizm katolicki”. Łaska jest darem Bożym, którym człowiek jest obdarzony. W relacji Boga do człowieka istnieje dynamika miłości. Zrozumiałe jest, że tak ujęty dynamizm miłości powinien przejawiać się w późniejszej relacji człowieka do Boga, która płynnie prowadzi do personalistycznego ujęcia łaski.

Książka Granat reprezentuje łaskę jako środek, dzięki któremu człowiek osiąga stan usprawiedliwienia, który jest stanem łaski – Bożej przychylności, miłości. Teologiczne sformułowanie łaski pobudza umysł człowieka do pełniejszego uświadomienia sobie obecności Boga Dawcy, ale także wzmacnia prawdę o samym odbiorcy łaski. Dlatego też w kategoriach teologiczno-antropologicznych nacisk może być dwójaki: łaska jako dar, ale także łaska jako warunek, uczestnictwo w życiu Boga. Granat przeszedł od tradycyjnej scholastycznej koncepcji łaski jako daru, która była nieodłączna od teologii tomistycznej stosowanej w nauczaniu św. Augustyna, do personalistycznego rozumienia łaski jako uczestnictwa w życiu Boga, co można prześledzić w jego pracach po Soborze Watykańskim II. Wskazuje w nich na fakt, który staje się kluczowy w kwestii łaski i ludzkiej natury,

⁶³ W. Granat, *Głód łaski*, „Znak” 5 (1950), s.11.

⁶⁴ W. Granat, *Zasady pedagogii katolickiej w świetle dogmatu Odkupienia i grzechu pierworodnego*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 1-2 (1939), s. 26-53. s. 39.

⁶⁵ Por. tamże, s. 40.

⁶⁶ Pius XI, Encyklika *Divini illius magistri* (31 december 1929), dostęp on-line: <https://www.ekai.pl/dokumenty/encyklika-divini-illius-magistri/> [21.05.2023].

ponieważ działanie łaski nie polega na żadnym uszkodzeniu natury, ale wręcz przeciwnie, przeto ludzka natura jest podnoszona wyżej przez działanie łaski. Granat przywołuje doktrynę św. Tomasa z Akwinu, która stała się fundamentalna w doktrynie Kościoła katolickiego: „Łaska nie usuwa natury, lecz zakłada jej istnienie i dlatego trzeba, aby naturalny rozum oddawał usługi wierze, a naturalna skłonność woli winna się podporządkowywać prawu miłości”⁶⁷.

Dla pełnego obrazu należy dodać, że idea personalistycznego podejścia do tematu łaski i elementy humanizmu, do których odnosi się prawda o łasce Bożej, nie jest obca Granatowi także przed Soborem⁶⁸. W dziele *O łasce Bożej udzielanej przez Chrystusa Odkupiciela* z 1959 roku, przedstawiając cel, jaki przyświecał jego pracy, stwierdza między innymi: Celem książki jest „wykrycie w tej nauce pierwiastków humanizmu i wykazanie, że łaska ma charakter personalistyczny w jej początkach, wzroście

i celu – dlatego w traktacie pojawiają się często refleksje o stosunku dwu wielkości: Bóg i ja, o współpracy ludzkich osób z Bogiem, o łasce jako odtworzeniu w duszy obrazu Syna Bożego i o udziale człowieka w osobowym życiu Trójcy Świętej”⁶⁹. Fakt ten zostanie wyakcentowany w pracy *Dogmatyka katolicka*, t. 9: *Synteza* z 1967 roku, gdzie następuje wyraźne przesunięcie rozumienia łaski w aspekcie udziału człowieka w życiu Bożym, co wynika z przyjęcia myśli teologicznej Vaticanum Secundum, który z tego punktu widzenia można uznać za sobór nie tylko duszpasterski, ale i antropologiczny, z dużym wyakcentowaniem teologii praktycznej. Rozwój charytologii Wincentego Granata w *Syntezie* z 1967 roku jest widoczny w porównaniu do doktryny łaski w *Syntezie* z 1964 roku. Zmiana ta charakteryzuje się przyjęciem dokumentów soborowych na temat kwestii ludzkich i włączeniem ich do doktryny o łasce Bożej.

Zakończenie

W twórczości polskiego personalisty Wincentego Granata interesujące jest prześledzenie linii rozwoju myśli tomistycznego teologa przedsoborowego z jej zazębianiem się w humanizm chrześcijański, na przykładzie tego, jak przedstawia on klasyczną teologię łaski przed soborem i jak modyfikuje ją w posoborowym dziele *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie*. Analiza tek-

stów dogmatyki posoborowej pokazuje, że nasz autor przedstawia w doktrynie o łasce po Soborze teksty identyczne z tymi, które znajdujemy w *Syntezie* z 1967. Modyfikacja ujęcia łaski w teologii Wincentego Granata polega głównie na tym, że w dogmatyce posoborowej nie prezentuje on tekstów źródłowych na temat łaski, w jednym miejscu, np. w jednym rozdziale, jak to ma

⁶⁷ W. Granat, *Natura i łaska*, „Znak” 5 (1950), s. 215.

⁶⁸ Por. A. Adam, *K personalistickému chápaniu milosti*, Badín 1998, s. 127-128.

⁶⁹ W. Granat, *O łasce Bożej udzielanej przez Chrystusa Odkupiciela*, Lublin 1959, s. 6.

miejsce w pracach przedsoborowych, ale rozmieszcza je w kilku rozdziałach, w których poświęca uwagę zagadnieniom antropologicznym. Należy dodać, że z dokumentów soborowych Granat uwzględnia w szczególności konstytucje *Lumen gentium* i *Gaudium et spes*.

Nasz autor wyjaśnia teologiczną orientację po Soborze Watykańskim II, stwierdzając, że dwutomowa dogmatyka opublikowana po Soborze Watykańskim II różni się od tej sprzed Soboru Watykańskiego II nowym układem treści, a także wprowadzeniem aktualnych zagadnień. Tak sformułowana doktryna chce uwzględnić zarówno tendencje antropocentryczne, jak i chrystocentryczne, które możemy poznać z historii zbawienia⁷⁰. Tę cechę dzieła Granata trafnie charakteryzuje jego uczeń Alfons Nossol: „W ogólnym systemie jego dzieła możemy łatwo

wyróżnić trzy główne nurty: humanizm personalistyczny, antropologiczno-chrystopologiczną aktualizację teologii oraz nurt pastoralno-kerygmacyjny⁷¹.

Humanizm chrześcijański, który Granat łączy w swojej pracy z humanizmem odkupienia, wskazuje na samo rozumienie Kościoła w tym świecie, który głosi Chrystusa – Jego dzieło odkupienia. Granat podkreśla, że człowiek nie jest w stanie zrozumieć siebie bez Chrystusa. Misja Kościoła skierowana jest nie tylko do wierzących, ale także do tych, którzy jeszcze nie znają Jezusa Chrystusa lub świadomie Go odrzucają. Jak przypomina polski teolog, Kościół jest posłany przede wszystkim do tych, którzy nie uczestniczą we wspólnocie wierzących.

⁷⁰ W. Granat, *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie*, s. XIII.

⁷¹ H.I. Szumił, *Deo et Ecclesiae. Życie i działalność ks. Wincentego Granata*, Opole 1993.

Bibliografia

1. Adam A., *K personalistickému chápaniu milosti*, Badín 1998.
2. Barth G., *Ku pełni osoby w Chrystusie*, Lublin 2009.
3. Bartnik C.S., *Filozoficzne horyzonty twórczości Wincentego Granata*, w: (red.) H.I. Szumił *Tajemnica człowieka. Wokół osoby i myśli ks. Wincentego Granata*, Lublin 1985, s. 103-108.
4. Brzeziński M., *„Spotkanie” Boga i człowieka w Chrystusie drogą do odkrycia tajemnicy*
5. Dziewiecki M., *Wychowanie w perspektywie personalistycznej*, http://www.persona.olsztyn.opoka.org.pl/index.php?page=ref_psych/ref_psych3 [data dostępu: 11.10.2010].
6. Granat W., *Dogmatyka katolicka. Synteza*, Lublin 1967.
7. Granat W., *Elementy personalistyczne w egzystencjalizmie*, „Znak” 13 (1961).
8. Granat W., *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Lublin 2007.
9. Granat W., *Głód łaski*, „Znak” 5 (1950), s.11.
10. Granat W., *Idea osoby w pismach Emanuela Mounier*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2(1959); *Integralna definicja osoby ludzkiej*, „Roczniki Filozoficzne” 2/3(1949/1950);
11. Granat W., *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie*, tom I, Lublin 1972.
12. Granat W., *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie*, tom II, Lublin 1974.
13. Granat W., *Ku syntezie w definicji osoby*, Zeszyty Naukowe KUL 3 (1960).
14. Granat W., *Natura i łaska*, „Znak” 5 (1950), s. 215.
15. Granat W., *O łasce Bożej udzielanej przez Chrystusa Odkupiciela*, Lublin 1959.
16. Granat W., *Osoba ludzka. Próba definicji*, Sandomierz 1961.
17. Granat W., *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*, Poznań 1985.
18. Granat W., *Teodycea. Istnienie Boga i Jego natura*, Poznań 1960.
19. Granat W., *Wybór pism ks. Wincentego Granata*, (red.) H.I. Szumił, Warszawa 1984.
20. Granat W., *Zasady pedagogii katolickiej w świetle dogmatu Odkupienia i grzechu pierworodnego*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 1-2 (1939), s. 26-53. s. 39.
21. Guzowski K., *Aneks*, w: J.M. Burgos, *Personalizm. Autorzy i tematy nowej filozofii*, tłum. K. Koprowski, Warszawa 2010.
22. Guzowski K., *Co to jest personalizm?*, w: (red.) K. Guzowski, G. Barth, *Współczesny fenomen osoby. W kręgu myśli personalistycznej Wincentego Granata*, Lublin 2011.
23. Guzowski K., *Nowość humanizmu chrześcijańskiego*, w: W. Granat, *Fenomen człowieka*, s. 7.

24. Guzowski K., *Personalizm i dziedzictwo niepersonalizmu*, w: Grzegorz Barth, *Ku pełni osoby w Chrystusie. Wincentego Granata personalizm integralny*, Lublin 2009.
25. Guzowski K., *Personalizm polski na tle personalizmu europejskiego*, w: (red.) M. Rusecki, *Personalizm polski*, Lublin 2008, s. 441–468.
26. Kosche M., *Zarys personalizmu integralnego Wincentego Granata*, „Teologia w Polsce” 7 (2013) 2, s. 157.
27. Kowalczyk S., *Integralny personalizm ks. Wincentego Granata*, w: Wincenty Granat, *Osoba ludzka*, Lublin 2006.
28. Kowalczyk S., *Osoba i twórczość Sługi Bożego przesłaniem dla współczesnych*, w: (red.) Z. Janiec, *Pasjonat miłości Boga i człowieka*, Sandomierz 2015.
29. Kowalczyk S., *Profil teodycei w interpretacji ks. Wincentego Granata*, „Studia Sandomierskie” 2 (1981).
30. Majkrzak J., *Mysł Wincentego Granata wobec problemów współczesności*, „Filozofia Chrześcijańska” 17 (2020), s. 179–198.
31. Pius XI, Encyklika *Divini illius magistri* (31.december 1929), dostęp on-line: <https://www.ekai.pl/dokumenty/encyklika-divini-illius-magistri/> [21.5.2023].
32. Skóra W., *Tomizm tradycyjny a drogi św. Tomasza z Akwinu*, „Studia Paradyskie” 11 (2001).
33. Szumił H.I., *Deo et Ecclesiae. Życie i działalność ks. Wincentego Granata*, Opole 1993.
34. Szumił H.I., *Profesor i Mistrz. Sługa Boży Wincenty Granat*, Lublin 2017, s. 83.
35. Theł-Bieleńska D., *Osoba jako podmiot wychowania w świetle koncepcji personalizmu integralnego*. s. 83.
36. Zuchniewicz P., *Narodziny pokolenia JPPII*, Warszawa 2007, s. 57.

Place of Philosophy in Theology of Wincenty Granat

Keywords: philosophy, theology, Thomism, personalism, Wincenty Granat, The Second Vatican Council

Wincenty Granat (1900 – 1979) is considered to be one of the Polish precursors of personalism. His personalism is based on a Biblical vision of human being, his approach is realist and comprehensive, and at the same time he takes into consideration the internal and external conditions of human's development.

In his thought Granat followed two major currents of the Christian thought: Thomism and Augustinianism. From St. Thomas he adopted the synthetic-comprehensive conception of the world and human being, while in the Augustinian thought he admired the approach toward human being from the perspective of his life dynamism, problems experienced, difficulties, and even existential and social dramas. Following St. Augustin in his theodicy, Granat was discovering God in human being: his truth, conscience, pursue for happiness and search for the sense of life. Against classical philosophical thought Granat argued that philosophy should rather focus on the world of persons, not on the world of things (world of substances) and also that the substantial

philosophy in its sheer shape is unable to deal with a description of multi-colored reality, which is the internal world of human being. That is why the Lublin personalist sought for new ways of approaching a mysterium of human being when attempted to show it in the perspective of a wide spectrum of possible approaches in domain of philosophy, sociology, psychology, theology. It did not however meant the entire departure from the Thomistic thought, as in his research he frequently turned to St. Thomas Aquinas adopting him as an authority and drawing from his thought that what was considered valuable. The Lublin personalist however exceeded Thomism in direction of Augustinianism and both existentialism and phenomenology.

What is interesting in Granat's work is a possibility for tracing how his position developed from the Thomistic thought, dominant in his works prior the Second Vatican Council, to the Christian personalism characteristic for the post-Conciliar period of the Lublin dogmatist.

Tomizm konsekwentny

red. Artur Andrzejuk

Warszawa 2022

Opracowanie jest pierwszą próbą podręcznikowego ujęcia tomizmu konsekwentnego, którego twórcą i nauczycielem był zmarły w 2022 roku prof. Mieczysław Gogacz. Książka przedstawia główne dyscypliny filozoficzne z perspektywy tomizmu konsekwentnego oraz omawia elementy charakterystyczne dla tego tomizmu.

Filozofię bytu tomizmu konsekwentnego przedstawił Artur Andrzejuk. Filozofię Boga omówił Tomasz Sępień. Michał Ziółkowski zaproponował formułę filozofii przyrody w wersji tomizmu konsekwentnego, Michał Zembrzusi – epistemologię oraz estetykę. Magdalena Płotka omówiła antropologię filozoficzną, a problematykę osoby i relacji osobowych zarysowała Bożena Listkowska. Izabella Andrzejuk omówiła etykę chronienia osób i teorię życia religijnego, tomistyczną filozofię wychowania przedstawiła Agnieszka Gondek, filozofię społeczną i polityczną – Dawid Lipski, filozofię kultury – Dawid Pełka, natomiast tomistyczną filozofię prawa omówiła Natalia Herold, a Marcin Bukala zarysował teorię życia gospodarczego w tomizmie. Ponadto Artur Andrzejuk omówił metodologię tomizmu konsekwentnego, Michał Zembrzusi – rolę historii filozofii w uprawianiu tego tomizmu, Krzysztof Bańkowski wspólnie z Natalią Herold przedstawili tomizm konsekwentny na tle innych odmian tomizmu, a Michał Zembrzusi – na tle innych orientacji filozofii nowożytnej i współczesnej. Tomizm w nauczaniu Kościoła katolickiego przedstawił Marcin Karas, a praktyczne zastosowania tomizmu konsekwentnego na przykładzie profilaktyki uzależnień od substancji psychoaktywnych omówił Krzysztof Wojcieszek. Słownik opracował Artur Andrzejuk, a Michał Zembrzusi zaproponował wskazówki bibliograficzne do studiowania tomizmu konsekwentnego. Należy dodać, że książkę opatrzył przedmową pt. *Tomizm konsekwentny jako droga do mądrości* twórca tomizmu konsekwentnego, prof. Mieczysław Gogacz (i był to Jego ostatni tekst).

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego**

**NARODOWE
CENTRUM
KULTURY**

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
w ramach programu Narodowego Centrum Kultury „Kultura – Interwencje 2021”

Dystrybucja wersji papierowej - Wydawnictwo CAMPIDOGLIO –
[www.http://naszestrony.eu/campidoglio/](http://naszestrony.eu/campidoglio/)

E-Book do pobrania gratis ze strony Naukowego Towarzystwa Tomistycznego –
www.tomizm.org

Nota o Autorach

Anton Adam – ks. prof. dr. hab., kapłan diecezji bańsko-bystrzyckiej (Słowacja). Stopnie naukowe uzyskał na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Obecnie wykłada na Wydziale Teologii Uniwersytetu Komenskigo w Bratysławie oraz na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Trnavskiego także w Bratysławie. Od 2005 roku popularyzuje teologię katolicką w radiu „Lumen”. Jest autorem ponad dwustu artykułów naukowych, które zostały opublikowane na Słowacji, w Polsce, na Czechach, w Rosji i na Ukrainie. Należy do Polskiego Towarzystwa Mariologicznego, Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Europejskiego Towarzystwa Teologii Katolickiej, Rady Ekumenicznej Konferencji Episkopatu Słowackiego, Rady Naukowej „Rocznika Tomistycznego”, Rady Naukowej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu w Trnavie oraz Naukowego Towarzystwa Tomistycznego.

Artur Andrzejuk – prof. dr. hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW), na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii. Przewodniczący Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, redaktor naczelny „Rocznika Tomistycznego”. Autor szeregu publikacji z zakresu teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się problematyką uczuć, sprawności i cnót moralnych, relacji osobowych. Jest uczniem Profesora Mieczysława Gogacza.

Nr ORCID: 0000-0002-7926-4070

Izabella Andrzejuk – dr, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego oraz członek redakcji „Rocznika Tomistycznego”. Jest autorką ponad osiemdziesięciu artykułów o tematyce filozoficznej. Zainteresowania naukowe: historia filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska); filozofia, etyka, klasyczna teoria człowieka, filozoficzne podstawy mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007), (wspólnie z Arturem Andrzejukiem) *Tomasz z Akwinu jako etyk* (Warszawa 2021) oraz *Od etyki Arystotelesa do filozofii moralnej Tomasza z Akwinu* (Warszawa 2021).

Nr ORCID: 0000-0002-4961-2580

Paweł Borkowski – dr, absolwent Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (licencjat, magisterium, doktorat). W życiu zawodowym pełnił różnorodne funkcje i zajmował różne stanowiska, m.in. nauczyciela, wykładowcy, tłumacza, publicysty. Obecnie tłumaczy dla wydawnictwa „eSPe”.

Agnieszka Gondek – dr nauk humanistycznych, filozof, absolwentka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Urzędnik państwowy w Centralnym Zarządzie Służby Więziennej w Warszawie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Specjalizuje się w zakresie filozofii wychowania. Nauczycielka akademicka z kilkuletnim doświadczeniem w zakresie nauczania filozofii i etyki, w tym etyki zawodu i historii filozofii. Opublikowała książkę *Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej* (Warszawa 2022). Zainteresowania naukowe skupiają się wokół antropologii filozoficznej, etyki, metafizyki i filozofii wychowania.
Nr ORCID: 0000-0003-1308-6424

Natalia Herold – mgr, absolwentka administracji na Uniwersytecie Gdańskim (lic.) oraz kierunku „samorząd terytorialny i polityka regionalna” na Uniwersytecie Warszawskim (mgr). Jest doktorantką filozofii Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz sekretarzem Zarządu Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Publikuje w „Roczniku Tomistycznym”.
Nr ORCID: 0000-0003-4761-9495

Marcin Karas – prof. dr hab., historyk filozofii - pracuje w Zakładzie Filozofii Polskiej Instytutu Filozofii UJ. Prowadzi badania z historii idei i z filozofii średniowiecznej, jest autorem ponad 180 publikacji. Ostatnio zajmuje się głównie kosmologią wczesnonowożytną i filozofią dziejów. Opublikował m.in. książki: *Koncepcja czasu w pismach Williama Ockhama* (Kraków 2003), *Natura i struktura wszechświata w kosmologii św. Tomasza z Akwinu* (Kraków 2007), *Z dziejów Kościoła. Ciągłość i zmiana w Kościele rzymskokatolickim w XIX i XX wieku* (Sandomierz 2008), *Integryzm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X* (Kraków 2008), czy też *Historiozofia Teilharda de Chardin wobec tradycyjnej myśli chrześcijańskiej* (Kraków 2012), *Książki Tomistycznie odczytane* (Warszawa 2022) oraz liczne artykuły i przekłady.
Nr ORCID: 0000-0002-2288-9512

Paweł Lesiński – dr, adiunkt w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji UMCS. Autor szeregu artykułów naukowych oraz rozdziałów w monografiach. W swojej działalności badawczej skupia się na zagadnieniach prawa niemieckiego i niemieckiej myśli politycznej i prawnej. Szczególnym zainteresowaniem darzy koncepcje niemieckiego liberalizmu oraz państwa socjalnego. Członek Stowarzyszenia Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej – Sekcja Polska IVR oraz Polskiego Towarzystwa Historii Prawa. Członek Zarządu - Sekretarz Stowarzyszenia Stypendystów DAAD w Polsce. Współpracuje również z Wyższą Szkołą Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie.
Nr ORCID: 0000-0001-6522-3625

Bożena Listkowska – dr, adiunkt w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Ukończyła studia filologiczne na Wydziale Humanistycznym Akademii Bydgoskiej oraz studia filozoficzne na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Doktorat nauk humanistycznych w zakresie filozofii otrzymała na UKSW w wyniku obrony rozprawy pt. *Łowańskie modyfikacje tomizmu tradycyjnego w pracach ks. Piotra Chojnackiego*; wersja książkowa: *Tomizm otwarty Piotra Chojnackiego* (Bydgoszcz 2014). Prowadzi badania nad współczesną filozofią polską. Przedmiotami jej zainteresowań są w szczególności filozofia człowieka i metafizyka. Współredaktor serii książek: *Tomizm polski 1879–1918. Słownik filozofów* (2014); *Tomizm polski 1919–1945. Słownik filozofów* (2014); i *Tomizm polski 1946–1965. Słownik filozofów* (2015). Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego.
Nr ORCID: 0000-0002-6635-5934

Małgorzata Łuszczynska – dr hab., prof. ucz. UMCS, pracownik w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji UMCS. Jest autorem licznych publikacji naukowych z zakresu filozofii prawa oraz historii doktryn polityczno-prawnych. Jej zainteresowania naukowe oscylują wokół problematyki społecznej nauki Kościoła katolickiego, tomizmu, myśli politycznej i prawnej średniowiecza, normatywizmu i jego krytyki, rozwoju filozofii prawa w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce. Członek Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Polskiego Towarzystwa Myśli Politycznej. Redaktor czasopisma „Annales UMCS sekcja G (lus)”.
Numer ORCID: 0000-0002-4387-8820

Konstanty Milancej – student filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego.

Maciej Nowak – inż. lic., obecnie kontynuuje studia magisterskie na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, absolwent studiów inżynierskich kierunku Elektrotechnika na Politechnice Warszawskiej, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Jest zainteresowany logiką i historią filozofii.

Tomasz Pawlikowski – dr hab., pracownik naukowy w Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy – Bibliotece Głównej Województwa Mazowieckiego. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Opublikował kilkadziesiąt tekstów naukowych w formie artykułów, recenzji lub monografii, głównie z zakresu filozofii, z których największe znaczenie ma książka *Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu* (2013). Jest ponadto autorem 127 haseł w *Powszechnej Encyklopedii Filozofii* i 32 w *Encyklopedii Filozofii Polskiej*. Podejmuje także tematy związane z historią księgozbiorów.
Numer ORCID: 0000-0003-0618-611X

Magdalena Płotka – dr hab., profesor uczelni w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Z-ca redaktora naczelnego „Rocznika Tomistycznego”, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Interesuje się średniowieczną filozofią praktyczną, historią filozofii polskiej w XV i XVI wieku, paleografią łacińską oraz filozofią współczesną. Jest autorką książki *Metafizyka i semantyka. Filozofia Jana Wersora* (Warszawa 2013), *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI wieku* (Warszawa 2016) oraz *Tomasz z Akwinu o przyjemności* (Warszawa 2021). Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Edukacji filozoficznej”, „Filo-sofij”, „Roczniku Tomistycznym” i in.
Numer ORCID: 0000-0002-6993-2178

Jan Pociąg – mgr inż., magister teologii. Przygotował rozprawę doktorską w Instytucie Filozofii UJ na temat związków filozofii ks. prof. Tadeusza Wojciechowskiego z odkryciami fizyki i biologii dwudziestego wieku (2017). Jego zainteresowania naukowe skupiają się wokół aktualizacji tomizmu w oparciu o współczesny obraz świata opracowany przez nauki przyrodnicze.

Jest członkiem Sodalicji Świętej Jadwigi Królowej.
Numer ORCID: 0000-0001-5698-6401

Peter A. Redpath – jest rektorem Adler-Aquinas Institute; jest również dyrektorem Aquinas School of Leadership, kierownikiem studiów tomistycznych w Holy Apostles College and Seminary (USA), a także aktywnym badaczem na Uniwersytecie Abat Oliba w Barcelonie (Hiszpania).

Karolina Sienkiewicz – magister pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, absolwentka i wykładowca Akademii Białskiej im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Jej zainteresowania naukowe oscylują wokół pedagogiki przedszkolnej, komunikacji społecznej i pedeutologii nauczyciela.
Numer ORCID: 0009-0004-7424-8989

Tomasz Łukasz Stanowski – magister filozofii, doktorant na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Przygotował rozprawę doktorską o Józefie Gołuchowskim pod kierunkiem prof. dr hab. Marcina Karasa.
Numer ORCID: 0000-0002-7462-9667

Antoni B. Stępień – prof. zw. dr hab., emerytowany profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Głównym przedmiotem jego zainteresowań filozoficznych są trzy dyscypliny: teoria poznania, metafizyka i estetyka. W teorii poznania podejmował fenomenologiczną analizę deskrypcyjną, dyskusję ze sceptycyzmem oraz obronę możliwości wiedzy koniecznej dotyczącej świata. Jego teorię poznania należałoby określić mianem fundacjonalistycznej, maksymalistycznej i realistycznej. W metafizyce argumentuje za pochodnością świata od bytu absolutnego, osobowego, nieskończonego, wszechwiedzącego, wszechmocnego i nieskończenie dobrego; za odrębnością substancjalną człowieka w stosunku do innych bytów, w tym za niematerialnością najważniejszych działań umysłu ludzkiego oraz za istnieniem wolnej woli. Tezy te skłaniają go do uznania, że sens życia ludzkiego wykracza poza istnienie w świecie materialnym w takiej formie, w jakiej go teraz znamy. W stosunku do swego stanowiska filozoficznego używa określenia: „tomizm egzystencjalny w niektórych sprawach fenomenologizujący”. W estetyce podlega wpływowi fenomenologii w wydaniu Ingardena, a szczególnie aksjologii fenomenologicznej. Jest autorem takich prac jak: *Wstęp do filozofii* (5 wydań); *Wprowadzenie do metafizyki*

(Kraków 1964); *O metodzie teorii poznania* (Lublin 1966); *Elementy filozofii* (Lublin 1980); *Propedeutyka estetyki* (2 wydania); *Zagadnienie punktu wyjścia w filozofii. Teorie relacji: filozoficzne i logiczna* (Lublin 2005); *Studia i szkice filozoficzne* (3 tomy, Lublin 1999 – 2015).

Marian Szymonik – ks., dr hab. nauk humanistycznych w zakresie filozofii. Wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie; „profesor stały” i wykładowca w Wyższym Instytucie Teologicznym w Częstochowie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Nr ORCID: 0000-0002-0796-8001

Michał Zembrzusi – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Pełni funkcję Zastępcy Przewodniczącego Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Jest dyrektorem serii wydawniczej „Biblioteka Rocznika Tomistycznego”. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możliwościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W 2019 roku opublikował monografię pt. *Filozofia intelektu. Tomasa z Akwinu koncepcja intelektu możliwościowego i czynnego*. Jest autorem przekładów: Tomasz z Akwinu, *Komentarz „O pamięci i przypominaniu”* (Warszawa 2012), Tomasz z Akwinu, *Komentarz do De hebdomadibus Boecjusza* (Warszawa 2021) oraz Tomasz z Akwinu, *Kwestia o substancjach duchowych* (Warszawa 2023). Nr ORCID: 0000-0003-4647-479X

Michał Ziółkowski MI – dr, członek Zakonu Posługujących Chorym (*Ministri Infirmorum*), członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Autor książki *Pokonać śmierć czy zmienić człowieka. Ideologia współczesnego transhumanizmu wobec heterodoksji Mikołaja Fiodorowa* (Warszawa 2020), *Biblijny ślad pięty. Na tropach antychrysta* (Warszawa 2022). Publikuje w kwartalniku „Fides et Ratio”, serii „Universum Ethicae Christianae” oraz „Roczniku Tomistycznym”. Zainteresowania naukowe skupia wokół: filozoficzno-teologicznej analizy transhumanizmu oraz związanych z tym nurtem problemów bioetycznych i etyce sztucznej inteligencji; ewolucji idei antychrysta w tekstach biblijnych; filozofii tomizmu konsekwentnego; koncepcji myślicieli rosyjskiego renesansu filozoficzno-religijnego. Nr ORCID: 0000-0001-5369-071X